

תגיגה יב

משה שווערד

1. ספר מגדים חדשים

וכיון שסרח הניח הקב"ה ידיו עליו ומיעטו. הגרי"צ ז"ל על הגליון הציא דצילקוט פ' ואתחנן (רמז סמכו) איתא, הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו והעמידו על מאה אמה ע"ש.
בספר רוח חיים עמ"ס אבות להגר"ם מוולאזין ז"ל (פ"ג מ"ב) כתב, ביום בראשית ה' את האדם נתן בו נר"ן [נפש רוח נשמה] כו', והנשמה גם כשהיא למטה בגוף. האדם מכל מקום היא דבוקה למעלה בשורשה. רק כי בחטא אדם הראשון נתמעט מדריגת נשמה, ולא נשאר אלגיו רק ב' מדריגות נ"ר. ולזה כיוונו רז"ל אדם הראשון היה גובהו מארץ עד לרקיע, וכשחטא נתן הקב"ה ידו עליו ומיעטו והעמידו על ב' קומות. יראה כי צעת שהיה לו נשמה, אף כי רגליו עומדות על הארץ, היה גופו ועיקרו נטוע בגמי מרומים. וכשחטא הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו על ב' קומות, ר"ל ב' דרגות נ"ר ע"ש.

2. ביאור הגר"א - משלי פרק ט פסוק י

תחילת חכמה יראה ה' כלומר התחלת החכמה היא היראה וכמ"ש אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה והקשו איזה מהן קודם **והענין כי במחשבה הוא התכלית תחילה** ואחר כן החכמה האיר לעשות והיראה הוא התכלית ולכן במחשבה הוא היראה תחילה ואם אין יראה אין חכמה ובמעשה הוא חכמה תחילה וזהו אם אין חכמה אין יראה ויו"ד בתחילתה ויו"ד בסופה וכמ"ש בווהר ז"ש **בתחילה עלה במחשבה להבראות שנים ולבסוף לא ברא אלא א' וכי ת"ו יש שינוי אלא שמה שברא הקב"ה את האשה להיות לו לעזר וכי מה תועלת בה כשהן גוף אחד ועיקר התכלית היה שיהיו שנים אך מה שברא הקב"ה תחילה אחד כדי שיהא אהבה ואחיה ביניהם יותר מאחיו ושאר קרוביו שיהיו גוף אחד ממש וזהו מתחילה דהיינו במחשבה עלה תחילה להבראות שנים שכן הוא התכלית ואח"כ ברא תחילה אחד במעשה וכן הוא בכ"מ שאמרו בתחילה עלה במחשבה** וז"ש כאן תחילת חכמה פירש במחשבה הוא התחלת החכמה היא היראה.

3. ספר בניהו בן יהוידע על תגיגה דף יב/א

אידי ואידי מדה אחת היא. קשה והלא בכלל שטח הארץ הוא ים אקיינוס שהוא שיעור גדול, ואיך היה אדם הראשון שוכב בארץ. **ונראה לי דקודם החטא היה יושב בגן עדן שהוא ששים פעמים יותר מעולם הזה, ואף על פי שגן עדן התחתון הוא בארץ הזאת ממש, הנה גן עדן ידוע דאינו תופס מקום מעולם הזה, דבנס הוא עומד, על דרך שאמרו רז"ל ארון וכרובים בנס היו עומדין, וכאשר כתבתי במקום אחר:**

4. נושא: איך אומרים שאדה"ר יצא בדימוס

❖ ספר שפתי חיים (מועדים א', עמ' צט)

[פרשה זו מלמדת אותנו פרק חשוב על התועלת והחייב שבדין. דין שמים שונה מדין בני אדם: עונש בני אדם בא כנקמה, או כלימוד לקח לחוטא, שיירתע מלשוב על חטאו, אך אין בעונש זה לתקנו להיטיב דרכיו ומעלליו. לא כן דין שמים, שמטרתו להעמיד את האדם במצב שבו יהיה מסוגל לתקן את מצבו.]

❖ ספר שפתי חיים (מועדים א', עמ' ק')

לעולם, כי אז היה נשאר בפגמו הראשון לעולם, ולא היה מגיע לידי תיקונו, ע"כ שולח מגן עדן. ע"פ האמור "אדם הראשון יצא בדימוס", עצם הדין שדנו הקב"ה היה זה עבורו החנינה, כי בכך הועמד במצב החדש וניתנה לו האפשרות לתקן את אשר לא תיקן במצבו הקודם.

❖ **ספר שפתי חיים (מועדים א', עמ' קל"ג)**

על פי האמור יתבאר מהו הגדר שאדם הראשון "יצא כדימוס", שפירושו גור דין של חסד ורחמים, כי אע"פ שחטא ונכשל בהכרת היחוד לא הענישו השי"ת בעונש של אבדון. אלא שכאמור נתן לו אפשרות בתוך המסגרת החדשה של עולם גשמי והסתר הטבע של "בזיעת אפך תאכל לחם", להמשיך בעבודת הבחירה של התגברות על הרע על ידי הכרת היחוד שרק עשיית רצון ה' הוא הערך האמיתי היחיד, ורק הוא "הנותן כח לעשות חיל".

❖ **ספר שפתי חיים (מועדים א', עמ' קמ"ט)**

ולפי"ז מכאן הר"ן "...אתה אלוקים אמת ודברך אמת וקיים לעד", דברך שדנת את אדה"ר בר"ה³ ברחמים, היינו שנתת לו דרך חדשה וכלים חדשים להמליך אותך על הבריאה, דינך זה קיים לעד שבכל שנה ושנה אתה דן אותנו ברחמים בנתינת הפקידים חדשים להביא את הבריאה לתיקון השלם.

5. מהר"ץ חיות מסכת חגיגה דף יב עמוד א

גמ' עשרה דברים נבראו ביום הראשון אור וחושך. נ"ב אף על גב דחושך הוא העדר ולא יתכן בו לשון

בריאה. עיין רמב"ן פ' שמות על קרא מי ישים אילם אולם חושך הנאמר בכאן הוא אש היסודי ע"י מורה פ' שלשים לשני:

6. כמוצא שלל רב

✓ החושך – העדר אור או בריאה בפני עצמה?

"וחושך על פני תהום" (א. ב)

"ואמר רב יהודה אמר רב: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו הן... חושך רכתיב 'וחושך על פני תהום' (חגיגה יב.)

איך אפשר להתייחס לחושך כאל בריאה, והרי לכאורה חושך איננו אלא העדר אור?

ואכן, כך הקשה המהר"ץ חיות (חגיגה, שם): "אף על גב דחושך הוא העדר ולא יתכן בו לשון בריאה? (עיין רמב"ן בפרשת שמות שהקשה באופן דומה על הפסוק "או מי ישום אילם") ותירץ: אולם חושך הנאמר בכאן הוא אש היסודי".

המהרש"א (חידושי אגדות תמיד לב.) מביא שדעת המינים היתה שחושך איננו אלא העדר אור, "אבל אנתנו, עדת מאמינים כי השי"ת ברא שניהם יש מאין".

ספק זה מובא בכמה מקומות. רבינו סעדיה גאון כותב בספר "האמונות והדעות" שהחושך אינו היפך האור, אבל הוא "העדר האור". ואילו הגר"א מוילנא כותב בכמה מקומות שהחושך הוא בריאה בפני עצמה. כך כותב גם הנצי"ב

מואלז'ין (מרומי שדה פסחים ב.) על דברי הגמרא "קריא רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דליליה", בלשון זה: "למדונו בזה חז"ל דחושך הוא בריאה ממש, וכלשון המקרא "ובורא חושך", ולא שהוא העדר האור לחוד".

ולמה נבראה בריאה מיוחדת של חושך, בשעה שניתן היה להסתפק בהעדר האור? גם על כך עומד הנצי"ב, והוא משיב שיש נפקא מינא בזה "לענין אור האש, שמאיר בחושך הלילה יותר מאשר ביום במקום חושך...".

בשם הגאון רבי יצחק זאב סולובייצ'יק מבריסק מביאים שלעתיד לבוא יהיה ניתן לברר ספק זה. וכך הוא מפרש את הפיוט הנאמר בליל הסדר "קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה, רם הודע כי לך היום אף לך הלילה". וזה הביאור:

"קרב יום... רם הודע..." – את הספק אודות החושך ניתן יהיה לברר רק כאשר יבוא זמן שהוא לא יום ולא לילה (דהיינו ימות המשיח, עיין זכריה פרק יד), ואז יודע שאף לך הלילה, כלומר שגם חושך הוא בריאה, שהרי אם הוא רק העדר יום – לא שייך מציאות של "לא יום ולא לילה", שהרי אם אין אור מוכרח שיהיה לילה!

7. ספר מגדים חדשים

אור שברא הקב"ה ביום ראשון בו' עמד וגנוז מהן בו'. נש"ת עני צרושים להג"ר שלמה הכהן ז"ל מוילנא (סימן ס'), ילא לחדש דבר חדש בענין צריאת האור ביום ראשון וגניזתו, וכתב נראה דאין הכוונה דגנוז לצדיקים לעוה"צ אבל צעוה"ז אין נהנין מאורם כלל, דאין זה סברא שנמצטל המאור הראשון מפעולתו לגמרי, דהרי כל עיקר הצריאה של המאורות אינו רק לעוה"ז בו'. ולולא דמסתפינא לומר דבר חדש מה שלא מנאמי בשום מדרש ממדרשי חז"ל, הייתי אומר דהמאור הראשון עושה פעולתו גם עכשיו, ואדרבה השמש והירח שנראה ליושבי הארץ הם מקבלים אור מהמאורות שנבראו ביום ראשון, והשמש הנראית לעינינו שנברא ביום רביעי מקבלת אור מהשמש שנברא ביום ראשון, וכן הירח הנראית לנו

מקבלת אור מהירח שנברא ביום ראשון. רק שעלם המאורות הם גנוזים היינו דהם נחונים צרקיע השני הנקרא רקיע, ואינם נראים כלל ליושבי הארץ, והשמש והירח הנראה לעינינו עומדים באויר שצין וילון לרקיע השני. ומ"ש ריש לקיש (להלן ע"ב) רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין, מיירי במאור הראשון שגנוז הקב"ה לצדיקים לעת"ל, וחו גניזתו שהוא נתון צרקיע השני ואינו נראה לנו כלל ע"ש באורך.

8. ספר מגדים חדשים

עמד וגנוז מהן בו' ולמי גנוז לצדיקים לעתיד לבא. איתא בספיה"ק שהאור הגנוז נגנו צמורה, וע"י עסק האדם צמורה לשמה יוכל לזכות גם צעוה"ז להשגת האור ההוא. צנפש החיים (שער א') צהג"ה סופ"א) כתב, מצואר צוהר שהאור נגנו צמורה ע"ש. וכ"כ צעם הוהר צצאר מים חיים פ' וחי (מת, כ) צפסוק ויצרכם ציום ההוא, ח"ל ולא עוד אלא שצמורה צה לפון וטמון אור הגנוז לצדיקים שלא שצפתו עין רואה ולא חמי נצואן חזומא כמצואר צוה"ק, ומי שזוכה להגות באמרי תורה לשמה, הרי הוא זוכה לאותו אור הגנוז המופלא הזה ע"ש. ואפשר שכוונתם למ"ש צוה"ק ח"א צהשמטות (דף קסד

ע"א) ע"ש. ועיין צמדרש תנחומא פ' נח (סימן ג'), שאמרו אור גדול אור שנברא ציום ראשון שגנוז הקב"ה לעמלי תורה שצע"פ ציום וצלילה שצוכותן העולם עומד בו'. וצצואר עץ יוסף שם כתב, שגנוז הקב"ה לעמלי תורה שצע"פ, כתב המגיד דקד שמעתי אומרים שציאורו שגנוז צמורתו הקדושה שצה האדם מציע מן מקוף העולם ועד סופו ע"ש.

9. ברוך עשה בראשית

❖ ולא ברוך עשה 'מעשה' בראשית

❖ ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק א פסוק א

בראשית. בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו:

❖ מלבים על בראשית פרק א פסוק א

והעולם לא נברא בהתחלה זמנית כי הזמן מכלל הנבראות, ולז"א בראשית וכונתו מבוארת שלא יכול לאמר בתחלה ברא אלהים שמורה שלילת זמן הקודם אחר שקודם לכן לא היה זמן כלל, לז"א בראשית שר"ל עם הראשית שנברא אז שהוא הזמן וכן עם היסוד ברא הכל...

10. ספר בניהו בן יהוידע על חגיגה דף יב/א

בית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה וכו', קשה מאי נפקותא איכא מפלוגתא זו דבית שמאי ובית הלל, ונראה לי דלביית שמאי מלאכים עדיפי מצדיקים, ולבית הלל צדיקים עדיפי, כי קלוסו של הקב"ה יוצא יותר מבעלי החומר, דלכך סבירא להו ארץ נבראת תחלה, ועוד נראה לי דנפקא מינה לבית שמאי צריך שיעסוק האדם בתורה שהיא תיקון הנפש, ואח"כ ישא אשה שהוא תיקון הגופני, ולסברת בית הלל צריך להפך ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה:

11. אז ישיר - מתן תורה [ע' שפ"ג]

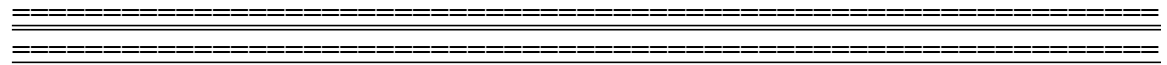
יח ובמס' חגיגה (י"ב) תניא 'ת"ר ב"ש אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ, שנאמר 'בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ', וב"ה אומרים ארץ נבראת תחילה ואחר כך שמים, שנאמר 'ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים', ובעיון יעקב (שם) כתב, וז"ל:

ב"ש אומרים שמים נבראו תחילה לפי שהעליונים הם גדולים במעלה שיעקר הבריאה בשבילם ובה"א ארץ נבראת תחילה כי הקב"ה בוחר בשפלים עד לארץ ומאשפות ירים אביון... דזה מדתם שנוחין ועלובים היו.

ויש להעיר שב"ש הביאו פסוק זה המדבר על מה 'שבתחילה עלה במחשבה', שהיא תכלית הבריאה, שהקב"ה מתנהג במידת הדין, וב"ה הביאו פסוק המדבר בבריאת העולם בפועל, דהיינו העולם הזה, ובפסוק זה שם הקדים הפסוק את שם ה' לפני שם אלקים, שמזה משמע שמידת הרחמים מצורפת למידת הדין.

12. ספר בניהו בן יהוידע על חגיגה דף יב/א

שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא כשהיו מהלכין בדרך. יש להבין למאי הוצרך ללמדנו שהיו מהלכין בדרך. ונראה לי בס"ד דדרשה זו דנחום אתיא כמאן דאמר שמים נבראו תחלה, דלהכי כתיב את ואת, ונראה דרבי ישמעאל נחה דעתו בדרשה זו כשמעיה דלא ערער בה כלום, נמצא דעתו הוא גם כן כמאן דאמר שמים נבראו תחלה, ולפי זה קשה לתנא דבי רבי ישמעאל שהם תלמידיו, איך דרשו משל דנשים, משמע דסבירא ליה כמאן דאמר שניהם עמדו יחד, דזה הפך הסכמת רבי ישמעאל רבם, שהסכים לדרשת נחום דאתיא כמאן דאמר שמים נבראו תחלה, לכך פירש ואמר כשהיו מהלכין בדרך. ולא אמרה בבית המדרש, ושם בהילוכם בדרך לא נמצאו תלמידיו, ולכך לא שמיע להו הסכמת רבם בדרשה זו, דאתיא כמאן דאמר שמים נבראו תחלה:

13. מהרש"א על חגיגה דף יב/ב

את הארץ ל"ל כו'. דכיון דכתיב את השמים ע"כ אלהים דקרא לא קאי אשמים וכ"ש ארץ וא"כ לכתוב את השמים וארץ ומשני להקדים שמים כו' כפרש"י וכתבו התוס' והא דאמרי ב"ה לעיל ארץ נבראת תחלה דכתיב ביום עשות ה' וגו' ולא כתיב התם ואת דריש ליה מדשני קרא בסדרו להסמיך ארץ לעשיה כו' ע"ש וקשה לדבריהם א"כ גם לב"ש נמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא דבראשית ברא וגו' להסמיך שמים לבריאה מסדריה דביום עשות וגו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחלה ולפי דרכנו שכתבנו לעיל הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים תחלה וכשנטה נטה ארץ תחלה היינו דאליבא דב"ש משני הכי אתי שפיר הכא דאי לא כתיב ואת ה"א דהבריאה היה שניהם כאחד כדעת החכמים אלא בנטה היתה הארץ תחלה ולכך שינה כאן בראשית ברא שמים גו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטיה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטיה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו כמפורש לעיל ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות ארץ גו' לומר שהארץ נבראת תחלה אך קשה לב"ה דלא ס"ל ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתא ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דכל הסוגיא אתיא לב"ש אבל לב"ה יש לדרוש את השמים ואת הארץ בדרך אחר כדאיתא בב"ר שהשיב לו ר"י לפי שאין יודעין לדרוש כו' אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כו' ואת הארץ לרבות דשאים ואילנות כו' וכה"ג איכא בפרש"י בחומש לרבות תולדותיהן ופליג אדרשה דהכא כמ"ש התוס' והיינו אליבא דב"ה:

14. ספר באר הגולה - הבאר השישי (המשד)

בפרק שני דחגיגה (י"ג, ב) תניא ר' יוסי אומר ... וחושבים כי המאמר הזה כפשוטו, כי רז"ל חושבים כי יש עמודים לארץ וכיוצא בזה, והרי הדברים רחוקים:

ויש בודאי לפרש מאמר זה על דרך מליצה יקר מאוד, כי כן מצאתי פי' המאמר הזה על דרך משל ומליצה, שבא לומר כי העולם כולו הש"י מקיים אותו שלא יתמוטט, כי אין קיום לעולם בצד עצמו רק ע"י הש"י המקיים אותו.

ודבר זה על ידי דביקות שיש לעולם בו ית', ומצד הדביקות הזה יש לעולם קיום ולא זולת זה. והארץ שהיא בתכלית המטה, אם לא היה לה דביקות בו ית' לא היה עמידה לה. וא"א לומר שתהיה לארץ בעצמה דביקות בו ית', שדבר זה אינו שאין לדבר שהוא חמרי לגמרי כמו הארץ שיהי' לה דביקות בו יתברך בעצמו כי אם ע"י אמצעי, ועל ידי האמצעי יש לה דביקות בו יתברך. ולפיכך אמר הארץ על מה היא עומדת על העמודים, כי הארץ היא לאדם דכתיב (תהלים קט"ו) והארץ נתן לבני אדם. והנה הארץ יש לה חבור אל האדם במה שהיא לאדם, וקרא בני אדם עמודים. וזה כי האדם עומד בקומה זקופה כמו העמוד הזה שהוא זקוף, מה שלא שתמצא בכל הנמצאים שאין אחד הולך זקוף רק כולם הולכים שחוח. ודבר זה מורה על מדרגת האדם שהאדם הוא מלך בתחתונים וכלם משמשים אליו, ומפני זה האדם בלבד הולך בקומה זקופה וכל שאר התחתונים אינם בקומה זקופה. ומורה על מדריגתו העליונה יותר באדם ממה שהוא חי מדבר, וזה שאמר הכתוב (בראשית א') ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו, והרי כתיב כי לא ראייתם כל תמונה, רק פירוש זה, כי אם בא האדם לעשות דבר סימן המורה על הש"י שהוא מלך מושל על הכל, היה עושה דבר זקוף לסימן כלומר מי מושל עליו והוא אלקי הכל ויכול על הכל, ולא יעשה דבר שחוח לסימן כי הוא יתברך מלך העולם וראוי להיות זקוף, ודבר זה נקרא צלם אלקים, כי הצלם אינו רק סימן מה, להורות תואר אשר נעשה עליו הצלם והדמות. שאם אדם צייר בגוונין ובסמנין, הרי בודאי לא נמצא סמנין למי שעשה עליו הציור, ועל כרחק אתה צריך לומר כי נקרא צלם אלקים הזקיפה שיש לאדם, וזהו צלם במה שהוא יתברך הוא זקוף שהוא על הכל ואינו שחוח לפני שום נמצא. וראוי שיהיה האדם בצלם אלקים, כי האדם בתחתונים הוא מושל כדכתיב בקרא (שם) וירדו בדגת הים וגו'. ולפיכך האדם הוא צלם אלקים, כי אם היה עושה תאר וצלם אל הש"י שהוא אל מושל על התחתונים ועליונים היה עושה דבר זקוף, שזה מורה על שאין עליו דבר. ולפיכך נאמר על האדם שהוא נברא בצלם אלקים בשביל זה. וזה שאמר הארץ עומדת על העמודים, שדבר זה הוא צלם האדם ויש לצלם האדם התקרבות אל הש"י כמו שאמרנו, והצלם הזה כולל כל בני אדם הן ישראל הן אומות הכל יש לו צלם אלקים שהולך זקוף, ועדיין אין בזה התקרבות אל הש"י לגמרי: ואמר שהעמודים עומדים על המים, הן מין האדם שיש להם התורה. ודבר זה ידוע כי התורה נקראת מים הוי כל צמא לכו למים ואמרו במסכת תענית (ה', ב') למה נמשלו דברי תורה למים וכו'. ודבר זה מפורסם ואין צריך ביאור כלל, ור"ל שכל מין האדם מקוימים בשביל ישראל שיש להם התורה, ובודאי כל האומות הם מתחברים אל ישראל במה שהם כולם בני אדם, רק שיש לישראל מעלה יותר עליונה במה שיש להם התורה... ואמר וההרים על הרוח, כי עדיין אין מדריגת החכמים הגדולים, שיש להם דביקות לגמרי בו ית', ואמר שההרים עומדים על הרוח הוא מדרגת רוח הקודש, ובמדרגה זאת יותר יש דביקות אל הש"י... ואמר רוח סערה תלויה בזרוע של הקב"ה, כי מפני שהנבואה באה בכח כדכתיב ויד ה'....

15. ספר באר הגולה - הבאר השישי (המשך)

וחכמים אומרים על י"ב עמודים, ביאור זה כי הארץ עומדת על י"ב עמודים והם י"ב שבטים, וכדימיתי קרא יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. וזה כי הארץ נתן לבני אדם, והשבטים הם ראשונים לכל ישראל, וישראל הם קודמים לכל שבטים אומות, ולפיכך העולם עומד על י"ב עמודים והם השבטים, אשר יש להם חבור אל השם יתברך שנקראים שבטי י"ה, הרי יש לשבטים דביקות אל השם יתברך במה שהם שבטי י"ה. ויש אומרים על ז' עמודים והם האבות, שהרי ג' אבות וד' אמהות הם ז', והארץ נתן לבני אדם והם האבות שהם יותר התחלה מן השבטים, ולפיכך על יד האבות יש חבור לארץ אל הש"י וזה קיום שלה, דוקא השבטים או האבות כי אלו הם יסודי העולם, כי האבות הם אבות לישראל, וכן השבטים כל אחד אב לשבטו וראוי שיהיו הם עמודים לארץ, כמו שהם יסוד לישראל כך הם יסוד לעולם והארץ עומדת עליהם. אבל שאר צדיקים אינם ראויים שיהיו הם יסוד ועמוד לארץ שהיא כל העולם כי אם האבות והשבטים, כי במה שהם אבות הם עיקר בעולם, לכך הם יסוד העולם ודבר זה ברור מאד. ור"א בן שמוע אומר על עמוד אחד, סובר כי הארץ יש לה דביקות בו יתברך על ידי צדיק אחד, במה שהארץ נתנה לבני אדם ויש בבני אדם צדיק אחד, הרי כי הארץ יש לה חבור אל צדיק ועל ידי הצדיק יש לה חבור אל הש"י. כי הצדיקים יש להם דביקות אל הש"י, כי זהו מעלת הצדיק, הרי שהעולם עומד על צדיק אחד. ולא רצה לומר כמו שאמרו לפני זה על י"ב עמודים או על ז' עמודים, מפני שאותם אינם בעולם הזה אבל הם בעולם הבא. הרי כל אחד מן החכמים היה מעלה את הארץ ומחבר אותה אל הש"י, אשר הוא מקיים ומעמיד כל הנמצאים, ולכך צריכה הארץ חבור אל הש"י, וכל אחד מן החכמים מחבר הארץ שהיא בתכלית המטה אל הש"י שהוא מקיים הכל על ידי אמצעים, שהארץ יש לה חבור אליהם והם מתחברים אל הש"י כמו שאמרנו כך יש לפרש והוא נכון מאד:

הקרב הקדוש הזה; ומשום זה יתפרו בכחוש השקרה בעבודתם; לכן גם כאן צריך ויררו וחיווק אפילו לצדיקים גדולים.
כללו של דבר, בדברים שהם קטנים מאד בעיני האדם, דוקא בהם מדרגתו ניכרת, וגם בהם אסור להוניה את החיווק והזירוז התמידי.

שבעה רקיעים – דרכי עלייה

העולמות העליונים, דרגות הם בגילוי כבודו ית', והשגתם היא בפנים הלב של האדם, וכל העליון יותר – פנימי יותר. וכן עליית התפלה היא לפי תוכן מדרגתה הרוחנית, וככל שהכוונה טהורה יותר – היא פנימית יותר. וזו היא עלייתה למעלה. וזה גדר תפלת „יעלה ויבא“ שאנו שואפים שתוכה תפלתנו לעלות במדרגות הרוחניות, ועל ידי זה התקבל היא לפניו יתברך.

שבעה רקיעים הם שבע מחיצות רוחניות, זו למעלה מזו, אשר אותן צריך האדם לעבור בעלייתו הרוחנית בעבודת ה'; דבר זה למדנו מדברי הגר"א ז"ל בפירושו על תפלת „יעלה ויבא“, בביאורו לאורח-חיים, סוף הלכות ראש חדש. (נדפס גם בסידור הגר"א). מבואר שם, ששמונה לשונות הגשה והתקרבות הנזכרים ביעלה ויבא הם כנגד שבעה רקיעים (שתי לשונות האחרונות נחשבות כאחד, כמבואר להלן), אשר בחטאינו עלתה השכינה למעלה מהם; ועל תפלתנו לחדור דרך כולם עד למעלה.

הנה, אלמלא גילה לנו הגר"א זצ"ל ספח בהבנת ענינים נשגבים אלה בביאורו הג'ל, דאי עוריים היינו לגמרי בענין זה, ולא היינו יכולים לדבר בהם כלל. אך היות וכבר הורה לנו קצות דרכו בקדוש, נשתדל לבאר הדברים לפי דל ערכנו, כפי שייכותם לגדרי עליית האדם.

ביאור שבעת הרקיעים

אייתא בגמרא (חגיגה י"ב):

„אמר רב יהודה: שני רקיעים הן, שנאמר: „הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים“. ריש לקיש אמר: שבעה (רקיעים) הן; ואלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכתן, ערבות וכו'.

נאמר באנגליה בשנת תש"א.

וכך ביאר הגר"א זצ"ל את שבעת הרקיעים, הקבלת הלשונות של הבקשה לקבלת תפלתנו שב„יעלה ויבא“ אליהם:

וילון. הוא המחיצה הראשונה המבדילה בינינו לבין השי"ת, וכתב שם הגר"א: „ואנחנו מתחננים לפני השי"ת שיעלה תפלתנו למסך הראשון הנקרא וילון, המבדיל בינינו ובין אבינו שבשמים, והו' יעלה ה“. פירוש, שהעלייה הראשונה היא שנשתוקק לעלות, ובלוי זה אין התחלה.

רקיע. ביאר הגר"א שזהו „המבדיל בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים וכו', ושם מתיבתא דרקיע, וכמו שכתוב: ברוך הבא בשם ה' – למתיבתא דרקיע... והיא המבדלת בין גוף לנפש, ואחר הפרידה חשוב שם הנפש וכו'“. פירוש, שהעלייה השנייה היא בסילוק הגופניות החוצצות, בהשיבנו אל לבנו שאין כל עניני הגוף אלא כלים לעבודת ה'. בזה נכנס לכלל עובדי ה', שעל ידי כל מעשיהם מתגלה כבוד ה', כמו שכתוב „ברוך הבא בשם ה'“, וזהו גדר „ויבא“.

שחקים. ביאר הגר"א: „כי שם שחקים מן הצדיקים, שנהנים מזיו השכינה, והוא מכונה בשם מן, לפי שכל אחד משיג לפי שכלו ועמלו, כמו שהיו מרגישים במן כל אחד לפי הרגלו. והרשעים נשחקים לאפר תחת רגלי הצדיקים, שכולם נכללו במן, כמו שכתוב בגמרא (יומא ע"ה): הא כיצד וכו' צדיקים וכו' בינונים וכו' רשעים וכו' ציי"ש, שכל אחד היה לו עמל אחר“.

„שחקים מן הצדיקים“ – פירושו, שעל ידי עמל העבודה משיגים כל מיני טעמים של גילוי, כל אחד לפי דרגת עמלו. „והרשעים נשחקים לאפר“ – פירושו, שיסורי העמל, אף שמגלים לצדיקים, מסתירים ומאבדים לרשעים. כי הם שונאים את העמל והיסורים. ועיי"ש בגר"א, שעל זה נאמר: „כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים“ (ירמיה נ"א, ט'). כי רק זה שקיבל על עצמו את משפט היסורים, מגיע אל שמים – אל המדרגות הרוחניות ועמלו מנשא אותו; הוא המגיע לעמוד לפני ה'; וזוהי בחינת „ויגיע“.

מעון¹. ביאר הגר"א: „שנאמר – השקיפה מעון קדשך וכו' וברך את עמך, כי אין להקב"ה מעון מיוחד, כי מלא כל הארץ כבודו, רק ממקום שמברך עם נחלתו שם מעונו וקורת רוחו ית'. לכן אמר: ויראה; כמו שכתוב – שלוש פעמים בשנה יראה וגו'. ואמרו בגמרא (חגיגה ב'): כדרך שבא לראות וכו' פירוש, בדרך שבא לראות את עם נחלתו, כך בא להיראות לברך את שמו הגדול, כמו שכתוב בגמרא (ברכות ז'):

1. לפי גירסת הגר"א מעון הוא לפני זבול.

ישמעאל בני ברכני; כמו שהתחננים צריכים לעליונים, כך העליונים וכו', כידוע".

כשאדם עמל בעבודתו, כמדת עמלו כך הנאתו, (עי' לעיל מאמר „נפש עמל עמלה לו"). כי האדם נהנה מכל דבר אשר משקיע בו מעצמותיו, וזה ענין „לפום צערא אגרא". והוי מדה עילאית מאד, אבל מכל מקום עדיין אינה זכה לגמרי, כי הוא נהנה במה שהשקיע מעצמו בעמלו, ושמה במה שהשיג הוא על ידי עבודתו. יש מדה למעלה מזו, והוא כשאדם זוכה לראות בחינת, עבודה צורך גבוה, או כוונת מעשי לא לשם עצמו כלל, אלא לשם הקלת צער השכינה, שמצטערת על שאינה יכולה להשפיע עליה, כי מעשינו מעכבים; לכן מכיון הניא את עבודתו לשם התפשטות גילוי ית', דבר זה הוא מקור הברכה, כי במדה שאנו מגלים ורואים אלקותו ית' כך רואה הוא ית' אותנו לברכנו. קביעת ראייה זאת בנפשנו, היא בחינת „מעון" — מקום ברכתו והשראה שכינתו, והוא גדר עלייה לרגל, גדר „ויראה ה'".

זבול, ביאר הגר"א „... וכנגד מה שאומרים בתפלת שמונה עשרה: ואשי ישראל וכו' תקבל ברצון, קבעו לומר ביעלה ויבא מלת וירצה. כי הפעם יזבולני אישי, ריח נוחח". פירוש, שירצה בקרבנותינו, ובזמן הזה, במסירות נפשנו לעבודתו ית', ואמר הגר"א: „כי שם מקטירין זבחי רצון כמו שכתוב בגמרא (מנחות ק"י), זהו ענין קרבנות של מעלה שמקריבים מיכאל". והגר"א ז"ל מביא מתוספות שם, שמקריב נשמותיהן של צדיקים, (וכן הוא בחגיגה שם לפי הגהת הב"ח), ויש אומרים כבשים של אש, ומביא עוד בשם חכם הרוים שכתב: „עד שלא חרב בית המקדש, היה מיכאל מקריב בדמותן קרבן ישראל לפני ה' (היינו כנוצר לעיל בתוספות: כבשים של אש, פירוש: תוכן ענין מעשה הקרבן של ישראל). ואחר החורבן אמר ליה הקב"ה: לא תקריב לי דמות קרבן שור וכבש ועז וכו', כי אם נפשות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו...". פירוש הדברים: טהרת הכוונה בהתמסרות לעבודה שהיתה מצויה בזמן הבית, אינה נמצאת עשוי אלא בנשמות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו.

ענין „וירצה" — שתפלתנו תקובל ברצון — תלוי במדת רצוננו למסירת נפש בטהרה, כי כך מדת רצונו ית' בנו, זו היא המדרגה החמישית בגילוי — ריבוי התלהבות ותשוקה למסירת נפש בעבודתו יתברך. מכון, כנגד „וישמע". ביאר הגר"א: „כמו שכתוב (מלכים א' ח'): ואתה תשמע מן השמים מכון שבתך; כי השמיעה והקבלה הנכונה אי אפשר כי אם במכון שבתך".

מכון — פירושו: קביעות; כערך קביעותנו ברוחניות כך כח שמיעתנו וקבלתנו („דערהעור"). וכמדת שמיעתנו כך נשמעת תפלתנו, בבחינת „ה' צלך", כידוע. הרי כאן המדרגה הששית — השמיעה הבאה מקביעות ברוחניות וישוב הדעת.

ערכות, למעלה מכל אלה, הוא הרקיע הנקרא ערכות, ושם אוצר הנשמות; וגדרו: דבקות גמורה בשורש הויתנו — בחינת „לשמח". הוא כנגד ויפסד ויזכר, כמו שכתב הגר"א (שם): „פקידה וזכירה אחת היא, כי הנשמה היא המעלה וזכרונו ופקודת מעשינו, כמו שכתוב בגמרא (תענית י"א): „[נשמתו של אדם] היא מעידה [עליו]" וכו', כלומר: דרגתנו ברוחניות נקבעת רק על ידי מעשינו, ורשמי המעשים נקבעים בתוך הנשמה, ובה נבחנו לאור האמת המוחלטת של הלשמה הטהור, וזו היא הזכירה והפקידה שלהם.

הרי אלו דרגות העלייה דרך כל המציאות, מהתשוקה הראשונה לעלייה, עד לדבקות השלמה.

„מן הארץ עד לרקיע"

אמרו רז"ל במסכת חגיגה (י"ג): „מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (נבוכדנצר) בשעה שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון, יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע... כמה שנותיו של אדם, שבעים שנה... והלא מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה; ועוביו של רשע מהלך חמש מאות שנה, וכן בין כל רשע ורשע, למעלה מהן חיות הקודש, רגלי החיות כנגד כולן, קרסולי החיות כנגד כולן, שוקי החיות כנגד כולן, רכובי החיות כנגד כולן, ירכי החיות כנגד כולן, גופי החיות כנגד כולן, צווארי החיות כנגד כולן, ראשי החיות כנגד כולן, קרני החיות כנגד כולן, למעלה מהן כסא הכבוד, רגלי כסא הכבוד כנגד כולן וכו'; ואתה אמרת אעלה על במתי עב... אך אל שאל תורד אל ירכתי בור".

דברי חז"ל אלה צריכים ביאור. כיצד נבין ויכוז זה, באיזה פרק זמן אפשר לעלות לרקיע, ומקצוע אחד לשני; וכיצד בכלל אפשר לעלות לרקיע?

הרי גם כאן מתגלה לנו היסוד שמבואר לעיל, שהרקיעים הם דרגות בעלייה רוחנית, מאות בשנים דרושות לאדם הרוצה לעלות ממדרגה אחת לשניה בכחות עצמו כי יכולת האדם כשהוא לעצמו קטנה היא מאד, ואפילו אם יעמוד כל ימי חייו בלי לסגת אחור אף פעם אחת, לא יגיע

אף למדרגה אחת קטנה שברוחניות, אם עובד הוא בכחות עצמו, בלי סיוע מלעילא. חמש מאות שנה של עבודה בלתי פוסקת נדרשות כדי להגיע אפילו למדרגה הראשונה, וכן לכל מדרגה ומדרגה שלאחריה.

אולם אין דורשים מן האדם כי אם פתחו של מחט, והסייעתא דשמיא משלימה את הכל — גם להגיע עד מדרגת בחינת רגלי החיות, גופי החיות, ראשי החיות, וכן הלאה, אשר הן כולן מדרגות נשגבות ברוחניות, ותאדם זוכה בסייעתא דשמיא כפי ערך הרצון הפנימי האמיתי; כגדר שאמרו רז"ל ביעקב: נתן דעתו לחזור — אז זכה לסייעתא דשמיא גדולה — קפצה לו הארץ, אולם אם מפסיקים להלך באמצע הדרך, וכל שכן אם חז"ו אין התחלה אמיתית כלל, לא תתכן קפיצת הדרך, ויש לפרש „כנגד כולם" דקאמר במדרגות העליונות; כנגד כל אותן מדרגות שקדמו, כי כל הגבוה יותר קשה יותר, וגם כופל את כל המדרגות הקודמות (כפי שביארנו במאמר „הערכות של אמת").

זו היתה התשובה לנבוכדנצר שאמר: „אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכו'". כלומר, שרצה לעלות בכחות עצמו, הרי כל מעלות אומות העולם הן בגדר שלא לשמה, ואפילו במדרגות עליונות — אדמה לעליון — אינם יוצאים לעולם מגדר עשייה לשם תיקון אנוכיות עצמם, על כך באה התשובה שמראה מה רבו המציאות עד אין שיעור, עד שאי אפשר לעלות כלל בלי סייעתא דשמיא, ואמרה לו הבת-קול: לא אנוכיותך היא העולה; ואדרבא, כשתגדיל אנוכיותך יגדל יותר ההסתר, שכן: „אך אל שאל תרד אל ירכתי בור"; כי זו שאתה חושב למדרגה הגבוהה, היא באמת המדרגה הנמוכה בהסתר, כי „כל המתגאה דוחק רגלי השכינה" וזו היא בחינת מטמא את הטהור, חלף תפקיד האדם להוציא טהור מטמא.

17. דף על הדף חגיגה דף יב עמוד ב

בגמ': א"ר יהודה שני רקיעים הן וכו'.

כתב ע"ז בספר טורי אבן: משמע דלית לי' לר"י דז' רקיעין הן, וקשה לי הא במס' מנחות (דף ל"ט) גבי חוליות שבציצית אמר תנא הפוחת אל יפחות משבעה כנגד שבעה רקיעים והמוסיף אל יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים

וששה אורין שביניהם, ע"כ ועיי"ש, וכקושית הטור אבן קשה גם לי ממ"ש במס' ראש השנה (ל"ב א): אין פוחתין (מלומר בראש השנה) מעשרה (פסוקים) מלכות, מעשרה זכרונות, ומעשרה שופרות, ואם אמר שבע מכולן יצא כנגד שבעה רקיעים, ע"כ, ועי' גם במ"ש בח"א מהרש"א שם.

[1] ונ"ל דא"ש הכל לפי מ"ש בספר בן יהודע (כאן) בד"ה א"ר יהודה וכו': דלא פליגי, אלא רב יהודה נקיט רקיע אחד הוא אשר נגלה לעינינו, ורקיע אחד לכל אותם רקיעים שאין לעינינו, ור"ל פרט אותם לאותם שאין נגלים לעינינו ועלה בידו מספר שבעה, ורב יהודה תפס דרך הכתוב, השמים הוא הוא רקיע הנגלה לנו, ושמי השמים כל אותם רקיעים שאין נגלים לעינינו, ע"כ.

[2] ונ"ל דדברי רב יהודה אלו א"ש גם לפי מש"כ ב"פירוש" על הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ג ה"א) על דברי הגמרא כאן, בזה"ל: וכשתבונן תמצא שאין בין רב יהודה וריש לקיש מחלוקת, אלא שרב יהודה מנה השמים הנראים בלבד, וריש לקיש מנה השמים הנראים, ומנה דברים רוחניים שהם למעלה מן השמים במדרגה וכו' ע"כ, ולפי כל האמור הרווחנו דאין שום פלוגתא בין ריש לקיש ובין רב יהודה, ומ"ש "ריש לקיש אמר שבעה", אין ראייה והוכחה על פלוגתא, לפי מה דאיתא במשנה במס' שבת (ק"ו ב): רשב"ג אומר לא כל הביבין שוין וכו', וע"ז כתב בתויו"ט שם: וכתבו הר"ב והרמב"ם דהלכה כמותו (כרשב"ג), ואף על גב דתני ליה בלישנא דפליגי, אשכחן טובא דכוותיה, וכתבתי מזה במשנה ו' פרק ג' דמס' בכורים, ע"כ. (ספר משנת משה)

18. ספר בניהו בן יהודע על חגיגה דף יב/ב

חשות ביום מפני כבודן של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו. פירוש מה שאומרים ישראל בעמידה שלשה ראשונות ושלשה אחרונות דברי שבח להקב"ה, נקרא חסד גדול מאתו יתברך, שנתן להם רשות לספר

בשבחו, וכמו שפירשו הראשונים ז"ל בפסוק [תהלים ס"ג ד'] טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך, רצה לומר טוב אצלי חסדך הזה יותר מן החיים שלי, והוא אשר נתת לי רשות ששפתי ישבחונך, ולזה אמר יומם יצוה ה' חסדו, רצה לומר יצוה אותנו בלבד על חסדו שהוא נתינת רשות לשבח, ובלילה שירה עמי, רצה לומר יש שירה של מלאכים שתצטרף עמי, וזה החסד של נתינת רשות לשבח הוא ניתן בתוך תפלה לא-ל חיי, שנתן לנו רשות לשבח בשלשה ראשונות ובשלשה אחרונות:

19. העמק דבר על בראשית פרק כב פסוק ט

[ויערוך את העצים ויעקד ... ממעל לעצים] ממעל לעצים. נשמתו ש"י והקריבה מיכאל על המזבח שלמעלה. כמש"כ התוס' שלהי מנחות. ובה נתקיים דבר ה' כמשמעו ולא חסר אלא שחיתת גוף יצחק ובה בא האיל תחתיו והוחזר הנשמה למקומה. נמצא מרומז הענין במקרא מפורש למסתכלים בדקדוק הלשון ומדויק עוד מה שאמר ה' והעלהו שם לעולה ומה המקרא חסר דהעלאתו זו יהיה שם במקום הידוע להקב"ה. וזה יהיה על אחד ההרים וגו' שמזבח שלמעלה מכוון נגד מזבח שעל ההר:

20. רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(יג) אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לא-ל חיי וכל בית שאין נשמעים בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו שנאמר...

21. משך חכמה על ויקרא פרק ג פסוק ב

...אמרו בשילהי מנחות ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה הכתוב כאלו עוסקים בעבודה ... עוד יש לומר, דהכוונה של לימוד בלילה הוא שלומד בעת אופל לא לכבוד רק בסתר, בצנעא, בעת הדחק, והלומד ע"מ להתכבד או לעשות רב או להשלים את נפשו הוא כזורע ואחרי כן כשבא לעת התועליות נעשה כקוצר, וזה הזורעים בדמעה ברינה יקצורו (תהלים קכו) נאמר על כל מפעלות האדם אם לא בא עדיין התכלית נעשה כזורע לאיזה פעולה ואין זה שעת רינה, אבל העוסק בתורה במסתרים ולבלי לאיזה תכלית רק התקשרותו לתורה הוא התכלית א"כ השכר שלו הוא משיג בעת עסקו בתורה, וזה קומי רוני בלילה, שתיכף בעת הלימוד ירוני מטוב לב, כי קשור הוא להשם יתברך מדי עסקו בתורה וטועם נועם התורה האלקית ודו"ק.

22. העמק דבר על דברים פרק ד פסוק ז

ע"ז הוסיף לומר שיראו גדולת ישראל בעיני ה' ע"י התלמוד. שבזה ה' אלקינו קרוב אלינו בכל קראנו אליו. וכדאי' בחגיגה די"ב כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה'

חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לקל חיי. פ' חוט ש"ח מועיל שיקובל תפלה לקל חיי. והכי אי' בתמיד כל הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני א-דני שאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו'. **ובב"ב דקט"ו מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם כו' וכן יש הרבה מאמרים.** הרי רואין אה"ע כמה גדול עסק התלמוד בעיני ה'!

23. ספר יערות דבש - חלק ראשון - דרוש יג (המשך)

וזה שאמרו חכמינו ז"ל [מדרש תהלים קמט] הללו את ה' מן הארץ וכו' אש וברד וכו', בשמים הן, **בא דוד ואמר לא יגורך רע, וביקש רחמים והורידן לארץ. ויש להבין, מה אכפת ליה, ונראה דידוע דאש מעלה אינה מכלה, דכתיב [שמות ג', ב] והסנה איננו אוכל, ואש שלמטה מכלה.** והטעם כי למטה כשיבער עץ ודומה לזה, תיכף יסוד מים שיש בדבר ההוא ינוס ויברח, כי גרשהו האש, וכן האויר שהוא מלא מים, ויסוד אש ידבק באשו מין במינו, ולא נשאר רק יסוד עפר שהוא אפר הנשרף, אבל אש שלמעלה, עושה שלום במרומיו אש ומים, ואין המים בורחים כלל והכל באגודה אחת, ולכך אינה מכלה. **והנה אש של מטה אי אפשר לשלוח בנו, כי היא מכלה והקב"ה הבטיחנו [מלאכי ג', ו] בני יעקב לא כליתם, ולפורענות לא יעשה שינוי טבע, אבל אש שלמעלה שאינה מכלה, זו יש לשלוח להבעיר כמוקד אש ולא יכלה, ולכך דוד למען לא ישולח בנו אש**

ה', כי באש ה' נשפט, ביקש רחמים והורידן לארץ, כדכתיב אש וברד וכו', וא"כ אי אפשר לשלוח בנו: אבל יש לתמוה האיך הורידן לארץ, הא כתיב [איכה א', יג] ממרום שלח אש, אלא בזמן הבית שהיתה אש מערכה, היתה אש של מעלה קשורה בו, ולכך מצוה להביא משל הדיוט, ולכך [ויקרא ו', ו] אש תמיד תוקד לא תכבה, כדי להיות אש שלמעלה נקשרת בו, אבל בעו"ה בחורבן פסקה אש מערכה, חזרה אש למעלה. לכך קודם החורבן בטלו קרבנות, בי חזרה אש למעלה ושלח אש ממרום:

וזה הכוונה שאמרו במדרש אילו זכיתם הייתם קוראים אש תמיד תוקד, והיתה אש למטה ואי אפשר לשלח בכם, אבל כשלא זכיתם ובטלה אש מערכה ועלתה אש מעלה - ממרום שלח אש, הרי הכל תלוי במעשינו ועבודתנו, והקב"ה הבטיחנו שלא יעשה בנו כלה, וישוב להאיר אופל אלמנה ולקבץ נדחי ישראל ולצרף כבור סיגנו ובדילנו, וירחיק מאתנו הצפוני היצר הרע הטמון בלבנו, ונהיה דבקים בה', כמ"ש [דברים ד', ד] ואתם הדבקים וכו' חיים כולכם היום, אמן ואמן:

24. מהרש"א על חגיגה דף יב/ב

צדק ומשפט דכתיב צדק ומשפט מכון גו' צדקה דכתיב כו'. צדק וצדקה ב' ענינים הם דצדק למעט עושה עול וצדקה כמשמעו שנותן דבר ואינו חייב לתת לו אלא בדרך צדקה:

25. ספר מגדים חדשים

ערבות שבו כו' ורוחות ונשמות שעתידי להיבראות. ז"ל שעמדין להיבראות, וכ"ה דק"ס וצמקורות ש"ין סס. וכ"ה צמ"ו הרמז"ן דלהלן, ודברי הרמז"ן בתורת האדם (ע' רלו). ופירושו של אנשים שעמדין להברא היינו להוולד. **בתשו' הרשב"א המיוחסות להרמז"ן (סימן רפד), בתשובה שהשיב הרמז"ן לרבינו יונה ז"ל, כתב ומה ששאל הרב אם נחזרר שנבראו הנשמות ציוס ראשון, כי כן נראה ממדרש (צ"ר פ"ח, א) אסור וקדם לראשון כו'. דבר ברור הוא דדברי רז"ל שהנשמות כולן נבראו מאז, כמו שאמרו צמ"ס חגיגה ערבות שבו כו' ונשמות הצדיקים ורוחות ונשמות שעמדין להיבראות. וכן אמרו (יבמות סז א) עד שיכלו כל הנשמות שצנוף.**

ומעלמו הוא מוכרת, כי הקב"ה אחר ששם ימי צראשית אינו צורא שום דבר מאין, אלא פועל ועושה דבר מדבר, ואין נשמות שום ענין שמתהוינה ותמנלניה זו מזו כו'. ולא כדברי חוסי רוח צינה שאומרים כי בכל יום ויום צורא נפשות לגופים צהולדס ע"ש. וכ"כ צמ"ו התש"ן ח"צ (סימן א'), דרך הקבלה הוא שנאמין כי הנשמות נבראו עם האור הראשון, ויסייע לזה מ"ש צמ"ס חגיגה ערבות שבו גנוי חיים כו', ואמרו עד שיכלו כל הנשמות שצנוף. וכבר ידעת מש"כ הרמז"ן ז"ל בתשובה צענין מדרש אסור וקדם לראשון, שמשם נראה כי הנשמות נבראו כבר ע"ש.

1. אז ישיר – מתן תורה [ע' תקכ"ז]

שבועות: חג תורה שבעל פה * _____ • אז ישיר * תקכו

* לימוד תורה שבע"פ בליל שבועות דוגמת משה רבנו
ובשו"ע הרב (או"ח תצ"ד) הביא את מנהג הלימוד בליל חג השבועות,
וז"ל:

נוהגין הרבה להיות נעורים כל הלילה לעסוק בתורה ועיקר העסק יהיה
בתורה שבע"פ.

הרי שהשו"ע הרב חולק על דברי המקובלים וסובר שעיקר הלימוד בליל
שבועות ראוי שיהיה בתורה שבעל פה. ואף על דברי השו"ע הרב יש
לשאול, מאיזה טעם קבע שעיקר העסק יהיה בתורה שבעל פה בעוד שחג
השבועות הוא חג מתן תורה שבכתב.

ואולי אפשר לומר שאנו לומדים דווקא תורה שבעל פה בליל חג השבועות
כדי להידמות למשה רבינו בשעה שקיבל את התורה.

הנה במדרש תנחומא (כי תשא ל"ו) דרשו על הפסוק 'ויהי שם עם ה'
ארבעים יום וארבעים לילה':

ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה, מנין היה יודע משה אימתי יום, אלא
כשהקב"ה היה מלמדו תורה בכתב היה יודע שהוא יום וכשהיה מלמדו
על פה משנה ותלמוד היה יודע שהוא לילה, לפי שהיום שוין
לפני הקב"ה.

כלומר, בפסוק נראה שבשעה שמושה שהה בעליונים יודע היה את ההבדל
בין היום ללילה, וא"כ מקשה המדרש כיצד ידע מתי יום ומתי
לילה, וע"ז מתרץ המדרש שמושה רבנו יודע היה את זמני היום ע"פ הלימוד
שלמד עם הקב"ה, שהקב"ה למד עמו בשעות היום תורה שבכתב ובשעות
הלילה תורה שבעל פה?

ג מדברי המדרש נראה שבשמים אין הבדל מוחשי בין היום ללילה, וע"כ משה ידע את שעות
היום והלילה ע"פ התורה שלמד. ובעצם השאלה האם סביב הקב"ה ישנו אור או חושך יעוין
במס' חגיגה (י"ב) שם אמרו:

ומי איכא חשוכא קמי שמיא והכתיב הוא (גלי) [גלא] עמיקתא ומסתריתא ידע מה
בחשוכא ונהורא עמיה שרי לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי.

תקכח * אז ישיר • _____ * מאמרי חג שבועות

ובפירוש הרד"ל על פרקי דר' אליעזר (מ"ז) ביאר את דברי המדרש ע"פ
הכלל שדרשו חז"ל (גיטין ס') ש'דברים שבכתב אי אתה רשאי
לאומרם בעל פה'. יסוד הדברים הוא שהלימוד בתורה שבכתב מותר אך
ורק מתוך הכתב ואסור ללמדו בע"פ. הקב"ה ביקש להמחיש איסור זה
למושה על ידי שלמד עמו תורה שבכתב רק בשעות היום, כדי לרמז שתורה
שבכתב נועדה ללימוד מתוך הספר - דבר המצריך אור. אך תורה שבעל
פה נלמדת בעל פה ואינה צריכה אור בשביל ללמדה, וע"כ למד הקב"ה
עם משה תורה שבעל פה בלילה - בשעות בהם החשיכה שולטת ואין
מספיק אור לקרוא מתוך הכתב. הקב"ה נהג עם משה כפי שעשו רובא
דעלמא בעבר, שאת התורה שבכתב לומדים מתוך הכתב בעיקר באור
היום, ואת התורה שבעל פה לומדים בשעות הלילה, בשעות החשיכה.

ולפי זה יש לומר, שמנהג הישיבות ללמוד בליל חג השבועות דווקא תורה
שבעל פה הוא כדי להידמות למושה רבנו בשעה שלמד תורה עם
הקב"ה, שבלילה למדו תורה שבעל פה, ואף אנו, בשעה שחוגגים את חג
מתן תורה, לומדים בלילה בתורה שבעל פה דוגמת משה רבנו מפי הגבורה.

2. ספר מגדים חדשים

עמד וגנוז מהן בו' ולמי גנוז לצדיקים לעתיד לבא. מנינו נספרים שכתבו, שיש זמנים שמתגלה בהם האור הגנוז גם בעולם הזה כגון בשבתות וימים טובים. נשער מאמרי רש"י להאריז"ל פ' בראשית (דף י" ע"א) כתב, גנוז לנדיקים לעמיד לבה כי אז תהיה אור הלכנה כאור החמה כו', אבל עמה גנוז כדי שלא יאיר אלא בעתים מזומנות בשבתות ויו"ט ע"ש. ונבני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ג' אות ז') כתב, הגם שהן היום גנוז האור הגנוז, עכ"ז הנה הברכה הזאת נשארה מוטבעת בשבת ושומרי יום השבת בקדושה יכולין גם היום להנות מן האור ומתגלה להם נסתרות ע"ש. ונמאמרי חודש כסליו (מאמר ז')

עמד וגנוז מהן בו' ולמי גנוז לצדיקים לעתיד לבא. מנינו נספרים שכתבו, שיש זמנים שמתגלה בהם האור הגנוז גם בעולם הזה כגון בשבתות וימים טובים. נשער מאמרי רש"י להאריז"ל פ'

3. דף על הדף חגיגה דף יב עמוד א

בגמ': ת"ר ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ וכו' וב"ה אומרים ארץ נבראת תחילה ואח"כ שמים וכו'. כתב הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (קובץ ישורון כרך ט"ו ע' שפג - ד):

וכפי מה שיוסיף האדם להתבונן בדרכיה של תורה, יוסיף זיכוכ לנפשו ויקנה בעצמו מעלות המידות, כי כל דרכי התורה וכל מצוותיה הם לתכלית זו, לזכך את האדם ולתקן את העולם כולו במלכות ה'. ולענין זה אין הבדל כלל אם הוא עוסק בהלכות שבין אדם לחבירו או בהלכות שבין אדם למקום, ואפשר דזהו מה שרמזו לנו חז"ל בלשון זה דכל השונה הלכות - בלשון רבים, שבכל הלכותיה של תורה, קונה האדם לעצמו הליכות עולם, ומזכך את נפשו ומתקדש בקדושתה של תורה ללמוד מדרכיה אורחות חיים למעלה למשכיל, ואדם זה, המקשר עצמו להלכותיה - הליכותיה של תורה, בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

ובאמת אנו מוצאים בדבריהם ז"ל (חגיגה דף י"ב א') שנחלקו ב"ש וב"ה, בית שמאי אומרים, שמים נבראו תחילה ואח"כ הארץ, שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. ובית הלל אומרים, ארץ נבראת תחילה, שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים. וכבר ראיתי שביארו בזה, שנחלקו ב"ש וב"ה במחלוקת הידועה של רבינו הרמב"ם ז"ל ושאר הראשונים, הרמב"ם סובר (מורה נבוכים מ"ג פי"ד) שלא נכון כלל לומר שכל הגלגלים הכוכבים והמזלות נבראו רק כדי לשמש את העולם הקטן הזה, ואת האדם המשול כחרס הנשבר, כי לא מן החכמה היא להכין כלים שמשקלם עשרות אלפי ככרים כדי לעשות מחט קטן כגרגיר של חול. ואף שמפשוטי המקראות מבואר שכל הבריאה כולה היא למען האדם, אך הרמב"ם מיישב אותם גם לפי שיטתו. וכך היא דעת בית שמאי, ולכן סוברים הם ששמים נבראו תחילה - כלומר שגם הם יש להם תכלית ומטרה, ולא נבראו רק כדי לשמש את העולם הזה. אבל בית הלל סוברים כדעת ספר העקרים ועוד החולקים על הרמב"ם, ששיטתם היא, שכל הבריאה כולה אין לה שום מטרה ותכלית - חוץ מהעולם הזה ועם ה' אשר בקרבו, ומכיון שכן הם סוברים שהארץ נבראה תחילה, ורק אח"כ נבראו השמים וכל צבאם, כדי לשמש את העולם הזה.

וכן אנו מוצאים בכמה מקומות בש"ס שבית שמאי מחשיבים יותר את הענינים השמימיים שהם למעלה מהשגתינו, ואילו בית הלל מחשיבים את הענינים הארציים. וכך אמרו ז"ל (ביצה דף ט"ז א') בית שמאי אומרים, מחד בשבת לשבת, כי כל ששת ימי המעשה - הכל כהכנה ליום השבת. ובית הלל מדה אחרת לו - היינו שקנה המדה שלו בחקר תכלית בריאת העולם היתה שונה, שכל מעשיו לשם שמים, ואמר ברוך ה' יום יום, כי כל יום ויום הוא תכלית לעצמו, וגם ששת ימי המעשה מתקדשים במעשים הארציים לשם שמים, שהוא תכלית הבריאה.

גם מצאנו שנחלקו בית שמאי ובית הלל בהדלקת נר חנוכה (שבת דף כ"א ב'), ב"ש סוברים שבליילה הראשון מדליקים שמונה נרות וכל יום פוחת והולך. וב"ה סוברים שבליילה הראשון מדליק נר אחד ובכל יום מוסיף והולך. וכתב המהרש"א (שם) שבית שמאי סוברים כאותו התירוץ שכתב בבית יוסף (או"ח סי' תר"ע) שתיכף בליילה הראשון חילקו את השמן לשמונה חלקים, מפני שאין סומכין על הנס. ונמצא, שבליילה הראשון כבר היה ניכר הנס של שמונה ימים, אבל בית הלל לשיטתם שאמרו ברוך ה' יום יום - הם סוברים שהיו בטוחים שהקב"ה יזמין להם שמן גם בשביל שאר הימים, הואיל וכל הבריאה כולה היא אך ורק בשביל האדם, ולכן שפכו בליילה הראשון את כל השמן לתוך המנורה, ומשום כך מדליקין בליילה הראשון רק נר אחד בלבד.

ובזה יש לבאר מה שאמרו ז"ל (שבת דף ל"א א') מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, א"ל גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה, אמר לו, דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא זיל גמור. והביאור הוא, דבית הלל סוברים שואהבת לרעך כמוך הוא היסוד של כל התורה כולה, מפני שהם מחשיבים ביותר את העולם וקיומו באופן הנרצה לפני ית', שהרי כל השמים כולן והעולמות העליונים טפלין הן לגבי הארץ. וא"כ יסוד הבריאה ותיקונה הוא בתיקונו של האדם, וכל עניני התורה כולם באים לתכלית זו שאבן היסוד לבנינו הוא ואהבת לרעך כמוך, ואידך פירושה הוא, זיל גמור. כי בעמל דברי התורה ודרכיה יוכל האדם לבא לידי תיקונו השלם. אך שמאי דחה את הגר באמת הבנין שבידו, כלומר, בקנה המידה שלו בחקר תכלית הבריאה, שדעתו בזה היתה שהענינים השמימיים שהם למעלה מהשגתינו הם הרבה יותר חשובים, ומשום כך אי אפשר ליתן כלל אחד לכל פקטי המצוות שבתורה.

אולם כל האמור אינו אלא בחקר תכלית הבריאה, אבל לענין לימוד התורה הנותנת לאדם דרך חיים, אין יתרון לחלק התורה האחד על משנהו, וכל סוגי המצוות בין מצוות שבין אדם למקום, ובין מצוות שבין אדם לחבירו, ובכל דבר הלכה שהאדם עסוק בו, עליו לראות בהתבוננות רבה מה התורה מלמדת אותו, ליישר את דרכיו על פיה, כי תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים... מצות ה' ברה... משפטי ה' צדקו יחדיו, ובכל חלקי התורה צריך האדם להתהלך ולהתבונן לחיות על פיהם את הליכות עולמו. וזהו שאמרו כל השונה הלכות - להורות, כי כל עניני ההלכות שקולין הן, ללמד את האדם דרכי חיים כי הליכות עולם לו.